

trolou, normativitou, normativními významami skrytými v jazyku, koncepci tabu, hriechu a rizika. Autorka svoj teoretický pohľad na sexuálnu morálku ďalej rozširuje o konštruovanie ženskej a mužskej sexuality v kontexte rodových stereotypov a heteronormativity. Vidí vzťahové a sexuálne formy, resp. organizácie partnerských a sexuálnych vzťahov, buď ako sexuálne scenáre, alebo ako sexuálne biografie, resp. ako sexuálne životné štýly, ktoré obohacuje o výsledky svojho výskumu. Tieto formy, resp. organizácie, skúma a v koncentrovanej forme ponúka výsledky svojho bádania. Ukazuje, ako je sexualita ukotvená a vytváraná v dynamike sociálnych procesov. Približuje rôzne fenomény a podoby sexuality v súčasnej spoločnosti cez reflexívne pohľady deskriptívnej etiky. Ukazuje to, ako sa s premenami sexuality menia normy, pravidlá a hodnoty. V duchu nezávislého a otvoreného bádania nevnaša do svojej práce žiadny nový etický rámec, iba ak ten, ktorý charakterizuje otvorené a nezávislé bádanie v rámci sociálno-konstruktivistickej paradigmy. Autorka sa v svojej práci nesnaží vysporiadať s tradičným kresťanským pohľadom na sexualitu, upriamuje sa len na to, čo zo súčasného skúmania sexuality vyplýva pre etiku medziľudských vzťahov. Ukazuje napríklad, ako sa morálka vyjedná-

va v súčasných partnerských vzťahoch. Na záver autorka stručne hodnotí, kam až dospela diverzifikácia partnerských vzťahov a sexuality mladých ľudí na Slovensku a ako súvisia s tradíciou predchádzajúcich generácií.

Niektoré otázky nechala autorka len naznačené alebo čiastočne otvorené. Otázkou napr. je, ako sa fenomény rozšírenej dospelosti, narastajúce kohabitácie, odkladanie reprodukcie do vyššieho veku podpisujú na konštruovaní a žití sexualitu. Otázkou tiež je, ako sa s týmito fenoménmi vysporiadať generácia rodičov a čo je z ich pohľadu normou sociálnej dospelosti vrátane „zrelej“ sexuality. Otázkou je, ako sa ekonomická a materiálna závislosť dospelých detí od ich rodičov podpisuje na ich partnerských aspiráciách a pod. Pre skúmanie diverzít sexuality, resp. sexualít, by bolo prínosné zaoberať sa relatívne neprebádanou oblasťou partnerských a rodinných vzťahov obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít, ktoré sú na Slovensku v súčasnosti opradené diskurzami mýtizácie a patologizácie indického pôvodu. A napokon tiež by bolo zaujímavé študovať, ako sa *vynútené ticho* o sexuálnej výchove a aj iných sexuálnych témach transformuje do kresťanského diskurzu a aký vplyv má tento diskurz na legislatívne, politické a iné sociálne prostredie Slovenska.

NEJISTÁ TUZEMSKÁ VYCHÁZKA DO HISTORIE A PRÍTOMNOSTI MUŽSTVÍ /

JAN SEIDL, ZDENĚK SLOBODA

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, RADMILA, KOHOUTOVÁ, JITKA, PAVLÍČKOVÁ, RADMILA, HUTEČKA, JIŘÍ A KOL. 2012. *KONSTRUKCE MASKULINNÍ IDENTITY V MINULOSTI A SOUČASNOSTI. KONCEPTY, METODY, PERSPEKTIVY*. PRAHA: NAKLADATELSTVÍ LIDOVÉ NOVINY.

V červnu 2011 uspořádala katedra historie FF UP v Olomouci interdisciplinární konferenci „Konstrukce mužské

identity v minulosti a současnosti“, již se s příspěvkem zúčastnilo 41 badatelů a badatelek. Poněkud užší skupina, či-

máme k dispozici. Letošní ročník Transgender Me se pokusil přiblížit transgenderová témata akcentem na propojení kultury a historie, jelikož transgender lze najít snad ve všech společnostech na planetě. Mnoho z těchto společností jej implementovalo do vlastních kulturních vzorců tak, že se transgender stal přirozenou součástí jejich společností, a to dávno před tím, než by toto téma v Evropě vyvolalo jakýkoli výraznější zájem. Zde lze nejvíce vnímat rozpor mezi kulturami, které bychom často označili jako „primitivní“, a mezi naší „vyspělou“ postmoderně technologicko-konzumní společností, kde oni „primitivové“ mají často mnohem senzitivnější přístup k různorodosti genderu než naše vlastní společnost „západního střihu“.

Letošní, již třetí ročník Transgender Me probíhal převážně v prostorách Národní technické knihovny. Součástí celého programu byla výstava mnoha renomovaných umělců a umělkyní. Z nich můžeme jmenovat například Lukáše Houdka, který se kromě problematiky romské minority a dokumentace této menšiny zabýval také mapováním života hidžer. O těch se zmíním ještě dále.

Dalším z autorů fotografií byl Michael Dvorak, který se mimo jiné věnuje portrétování osob z komunity „Dvou duší“,¹ což jsou příslušníci mnoha severoamerických kmenů. Mezi další autory patřil Jan Khür, který portrétoval mexické muxes Lenka Klicperová a Jarmila Štuková, které dokumentovaly albánské virginy. Transgender osoby žijící v Africe přiblížily fotografie Zanele Muhiliho.²

Výstava se vedle audiovizuálních materiálů dále věnovala odkazům na transosoby v nordických mytologiích nebo v různorodých domorodých společnostech. Pokud se totiž podíváme na mytologie mnoha národů a především mýty, které se zabývají kosmogonií, odhalíme v nich překvapivé množství primordiálních bytostí s neurčitým pohlavím, které se na známá pohlaví rozdělily až jejich dekonstrukcí na další elementy samotného celistvého bytí. Například v hinduistické mytologii, než Brahma vytvořil sám ze sebe mužský a ženský protějšek, byl oboupohlavní (či bezpohlavní) entitou. Takových případů by bylo možné z různých mytologií vyjmeno-

tající 28 autorů a autorek, pak v loňském roce vydala kolektivní monografii, která z příspěvků na této konferenci vychází. Konferenční původ a ráz monografie, který je u látky u nás dosud málo probádané v podstatě nevyhnutelný, s sebou nese známé výhody, jako je oborová a tematická různorodost, ale i nevýhody, které vysvitnou na následujících řádcích, a vrátíme se k nim i v závěru recenze.

Práce je rozdělena do dvou částí – první se týká konstrukcí maskulinní identity v minulosti, druhá v současnosti. Jelikož jde o rozsáhlou publikaci, i my jsme dospěli k dělení recenzentského kolektivu. Každý zhodnotil jednu z částí tak, jak to odpovídá našemu odbornému zaměření – Jan Seidl polovinu věnovanou minulosti a Zdeněk Sloboda tu věnovanou současnosti.

V prvním bloku historického oddílu podává Michaela Antonín Malaníková přehled, jak s konceptem maskulinity pracuje zahraniční medievistika, a Jiří Hutečka shrnuje, jak zachází zahraniční historiografie s konceptem militární maskulinity, přičemž chronologicky se zaměřuje na 19. století. Zmiňuje se mimo jiné o teorii Johna Toshe o oddělených „jevištích“, na nichž se maskulinita performuje, kdy „úspěšná performance na jednom jevišti se vylučuje s efektivní inscenací maskulinity na jiném“. Již zde, stejně jako na řadě jiných míst v knize, se ukazuje, jak bláhová byla ambice editorů vyhnout se v knize „slovníku (...), kde se neustále artikuluje, operacionalizuje, recipe, postuluje, reinskripuje či se staví „aditivně“, kterou ohlašují v úvodu (s. 20). Bez podobného pojmového aparátu, který je nutno chápat jako výraz metodologického ukotvení badatelů, nikoli jako samoučelný vrtoch, hrozí, že studium konstrukcí maskulinních identit zůstane odsouzeno k podobě, v jaké je převážně představeno ve druhém bloku historického oddílu – podle našeho názoru v průměru nejslabším.

Druhý blok obsahuje pět příspěvků, jejichž společným prvkem je, že jejich autoři vycházejí z pramenů, které se nějakým způsobem týkají života šlechty v období raného no-

vověku a 19. století. Václav Bůžek na základě různých literárních děl a korespondence popsal ideály křesťanského rytířství v chování urozeného muže předbělohorské doby. Problémem jeho příspěvku je, že se nedozvíme, v čem byly tyto ideály synchronně či diachronně jedinečné, nebo naopak typické. Autorovou metodou je prostá excerpce několika přímých vyjádření na dosti úzce vymezené téma z jistého pramenného korpusu. Jaké má však takové poznání bez dalšího kontextu význam? Tünde Lengyelová obdobně excerpovala pochvalná vyjádření o mužnosti zesnulých vojevůdců z raně novověkých uherských pohřebních kázání. Oproti Bůžkovi zapojuje také komparativní perspektivu, kdy např. dochází k závěru, že mužský ideál se z těchto pramenů jeví jako variabilnější, ženský naopak jako stereotypnější. Příspěvek Daniela Hupky, který se týká hraběte Jozefa Pálffyho, nepřekračuje meze ilustrace obecně známých modelů na životě konkrétního jednotlivce. Vzhledem k tomu, že každý z autorů tohoto bloku pracuje s jiným typem pramenů, nelze ani postavit vedle sebe např. příspěvky Bůžkův a Hupkův a hledat v jejich konfrontaci odpověď na to, jak se změnil ideál aristokrata mezi 16. a 19. stoletím: oba autoři zkoumají navzájem zcela mimoběžné aspekty. Nejpodnětnějším příspěvkem tohoto bloku je tak text Jiřího Kubeše, který jednak pracuje s typem pramenů, který je pro analýzu konstruovanosti mužských identit v období raného novověku mimořádně příhodný (dopisy mladých šlechticů z kavalírských cest z druhé poloviny 17. století, v nichž autoři reflektují svou situaci na prahu mezi chlapečtím a mužstvím), přičemž zároveň umožňuje popsat rozdíl mezi ideálem a praxí, a jednak se nebojí použít např. pojmu „inscenace těla“, což mu – ve zkratce řečeno – umožňuje nahlédnout za hranice toho, kdy autor dopisu explicitně napíše „jako řádný dospělý šlechtic musím dělat to a to“.

Také příspěvky třetího bloku analyzují prameny, v nichž je nějak přítomen „šev“ (s. 125) mezi dvěma identitami, tentokrát mezi mužskou a ženskou, a také zde se ukazuje,

vat mnoho, bohužel na to není v této zprávě prostor. To, že se letošní Transgender Me zabýval i těmito historickými souvislostmi, je možné vidět jako důležité, jelikož mytologie mají stále silnou pozici v kulturním povědomí jednotlivých společností a velká část z nich má k tématu genderu, a konkrétně transgenderu, co říct.

Podstatnou součástí letošního ročníku byli také pozvaní hosté, kteří zastupovali skupinu obyvatelstva zvanou „hidžry“ a komunitu „Dvou duší“. Pozvanou osobou „Dvou duší“ byl Richard LaFortune, příslušník kmene Jupiků, kteří obývají Aljašku. Hovořil nejen o významu jedinců spadajících do kategorie „dvou duší“ a o rolích, které mohou v různých kmenech zastávat, ale také o problémech, které indiáni primárně měli s kolonisty, kteří často vůbec jejich genderové identity nechápali. Připomněl také historku o setkání jednoho matřarchálního kmene ze Severní Karolíny s kolonizátory, kde došlo ke zmatenému úvodu při jejich setkání, jelikož indiáni stále očekávali příchod ženy, která povede jednání za stranu kolonizátorů. Refletoval rovněž problematiku přístupu kolonizátorů, kteří indiány utlačovali mimo jiné i kvůli jejich odlišnému pohledu na gender. Richard dodal, že přístup vlády USA se v některých ohledech nezměnil dodnes.

Podstatná část přednášky Richarda LaFortuna byla věnována právě problematice příslušníků komunity „Dvou duší.“ Tento fenomén je v Evropě a ve světě znám spíše pod hanlivým označením „berdache“, což byl termín pocházející z Perštiny používaný kolonizátory k označení spíše submisivního homosexuálního otroka. Příslušníci komunity „Dvou duší“ vedli dlouhé debaty s kulturními antropology, než přesvědčili je i veřejnost, že použití tohoto termínu nemá nic společného s kulturním fenoménem „Dvou duší.“ Ten sám je totiž jen jakousi zastřešující ideou pro popis jevu, který je doložen u několika set domorodých kmenů napříč Severní i Jižní Amerikou. „Dvě duše“ můžeme chápat jako pojem označující jedince, kteří ze západního pohledu nezapadají ani do maskulinní, ani do femininní škatulky. Různorodé americké kmeny své příslušníky přijímají takové, jací se cítí být, a nesnaží se jejich pozici ve společnosti

že jde obecně o konfiguraci, která umožňuje podnětné analýzy. Radmila Pavlíčková se při výzkumu raně novověkých pohřebních kázání zaměřila na ta pronesená nad zesnulými ženami a přesvědčivě ukazuje, jak metaforika souboje při popisu umírání, který má dosvědčit, že dotyčná zemřela „dobrou smrtí“, implikuje, že jsou ženám připisovány konvenční mužské atributy, přičemž maskulinizace žen v tomto kontextu se nejvíce jako nežádoucí převrácení řádu, ale naopak je vyžadována. Jakub Ivánek přispěl vynikající studií o feminizaci mužských světů, zejména sv. Václava, v českých barokních písních. V konfrontaci s výtvarným uměním, které sv. Václava stále zobrazovalo s mužskými atributy, ukazuje, že nešlo o všeobecný přerod vidění jeho postavy v raném novověku, ale že důvody této inverze je třeba hledat především v celkovém vývoji barokní písně v celoevropském kontextu. Ivánek nepopisuje, nýbrž se táže, a je transparentní v hledání odpovědi.

Čtvrtý blok soustředí příspěvky, které tematizují projevy maskulinní dominance v různých kontextech. Pavla Slavíčková prozkoumala normativní ukotvení role „otce rodiny“ v raně novověkých právních pramenech. Příspěvek je pro téma monografie podstatný, neboť právní předpis lze chápat jako jeden z „nejtvrďších“ vlivů pro konstrukci nějaké identity; z povahy pramene, a obecně právní historiografie, však také vyplývá, že je výrazně deskriptivní. Hana Jadrná Matějková na příručkách lékařů porodníků pro porodní báby z 18. století velmi dobře ukazuje diskursivní konstrukci mužské dominance nad ženami v jednom dílčím hájemství. Její příspěvek je svěže napsaný a dobře se čte; možná tak tomu je i proto, že autorka vůči těmto lékařům zaujala v leccems podobnou diskursivní strategii jako oni vůči porodním babám. Nemohli však mít někdy ve svých tvrzeních pravdu? Jitka Kohoutová analyzuje na základě ego-dokumentů pocházejících z několika rodin české intelektuální buržoazie 19. století způsoby vnímání otce živitele a dochází k zajímavému závěru, že v tomto kontextu nemu-

selo vadit, pokud otec v materiálním zajištění rodiny na-prosto selhával, šlo-li ve vnímání jeho příbuzných zároveň o muže s význačnými zásluhami kulturními či národními. Konečně Jan Mareš na základě jednotlivých textů obsažených ve Svojsíkově knize *Základy junáctví* (1912), ve skutečnosti kolektivní práci třicítky autorů, dobře postihuje paletu názorů na soudobou situaci mužství, na to, zda se nachází v krizi, a na to, jak tuto krizi případně řešit. I zde patří ke kladům příspěvku transparentní výstavba závěrů.

Poslední blok historického oddílu nese název „Diskursivní formace maskulinity“ a obsahuje dva příspěvky. Marcin Filipowicz podrobil analýze různé výroky českých obrozenců o češtině a odhaluje strategie, které volili, aby vyvrátili představu, že její zpěvný charakter implikuje, že je zženštilá, aby odůvodnili, proč samotné aktivní užívání češtiny je aktem mužnosti, a aby ukázali, proč se etnickým Čechům, kteří preferují komunikaci v němčině, naopak mužnosti nedostává. Na tomto textu, zejména je-li konfrontován s jinými příspěvky tohoto oddílu, které vznikly klasickou „metodou přímou“, se snad nejlépe ukazuje potenciál diskursivní analýzy ve studiu konstrukcí maskulinity, kdy cenné závěry lze vytěžit i z pramenného materiálu, který by o věci na první pohled mnoho vypovídat nemusel. Oddíl uzavírá příspěvek Mileny Lenderové, která ukazuje na korpusu společenských katechismů z 19. století, určených převážně mužům, jak je žena čtenářům představována coby objekt, s nímž je třeba se naučit zacházet. Zatímco charakteristiky ženského genderu jsou čtenářům podávány explicitně a jsou zhuštěny do samostatných kapitol, to, jak autoři vnímali mužský gender, je nutno hledat mezi řádky napříč celou příslušnou knihou.

I většinu příspěvků druhé poloviny knihy, která se zabývá současnými konstrukcemi maskulinity, chybí jednoznačnější teoretické ukotvení. Navíc zde chybí text, který by koncepčně překlenul historickou část končící ve druhé dekádě 20. století s lety devadesátými. Obzvláště sociálněvědní

tvorit jen na základě jejich biologického pohlaví. Posluchači a posluchačky přednášky se tak mohli dozvědět, že Jupikové mají genderů šest a Navahové dokonce patnáct. Richard LaFortune dále hovořil o snaze indiánských aktivistů udržet specifické kulturní vzorce a indiánskou kulturu tam, kde to je kvůli státním zásahům mnohdy komplikované.

Další vystupující byla hidžra Abhina Aher. Hidžry lze vnímat jako transgender jedince, kteří v Indii zastávají specifické společenské postavení. Hidžry zastávaly v dávných dobách významné pozice, jelikož jejich oboupohlavnost byla ztělesněním dokonalosti. Transgender člověk byl podle indické víry považován za osobu, která prožívá svůj poslední život před vyvanutím do blaženého stavu „nebytí“. Společnosti se k jedincům, které bychom mohli nazvat hidžrami, stavěly různě: někde hidžry požívaly velkého významu, jinde byly zavrhovány. Z historického hlediska tedy vidíme, že situace hidžer byla různorodá, jejich současná sociální pozice v Indii je tristní. Stejně tak přijetí této široké skupiny osob v různých kulturních okruzích je z hlediska jejich sociálního postavení rozporuplné. Abhina Aher hovořila především o problematice přijetí hidžer v současné indické společnosti. Hidžry jsou často znásilňovány, jejich samotný sociální status je velmi nízký, kastrovní operace obvykle probíhají v nehygienických podmínkách a hidžry takto od-operované a následně ponechané na ulici často vykrvácejí. Indický velvyslanec, který byl na tuto debatu pozván, se následně snažil obhájit současnou indickou politiku, která se pokouší této komunitě vyjít vstříc jak z hlediska legislativního, tak i obecně sociálního. Současná komunita hidžer v Indii zahrnuje kolem 50 milionů jedinců.

Letošní Transgender Me byl přínosný především proto, že kladl důraz na společnost, které mají k genderu naprosto odlišný přístup, než je ten klasický západní „buď – anebo“, stejně tak letošní ročník poukázal na problémy, které v této oblasti stále existují a jejichž řešení je nadále otázkou budoucnosti.

texty by potřebovaly interpretačně doplnit o socialistickou zkušenost a identitu muže (a konfrontovat se s nimi), jelikož snaha některých autorů a autorek o ukotvení v angloamerické odborné literatuře vede k přehlížení zásadních faktorů konstrukce současného mužství v České republice.

Patrně nejlepším textem je proto hned text první, od zkušeného sociologa Martina Fafejty, na jehož textu o de-institucionalizaci otcovství je nejen znát jasné sociologické ukotvení, ale také to, že se oblasti systematicky dlouhodobě věnuje. Fafejta si všímá, že současnými ambivalentními tlaky již není otcovství v kontextu rodiny ustavováno matkami. Muži jsou na jednu stranu vystaveni konfliktu žitlivosti a péče, která v posledních letech nabývá na pozitivní medializaci, na druhou stranu ale zůstávají závislí na matkách, které stále drží jak reálný, tak ideologický monopol nad péčí o děti. Ženy sice muže v péči podporují, ale nijak jim pronikání do péče neusnadňují (obrácená parafráze Beckova pozorování z pronikání žen do veřejné /mužské/ sféry; s. 256). Zabývá se otcovstvím nejen během trvajícího vztahu, ale také po jeho rozpadu. Upozorňuje například na to, že po rozpadu se zpravidla akceptované pečující otcovství stává nežádoucím. Na muže je tak vyvíjený tlak ambivalentních rolí. Ten je podobný požadavku na sladování péče a práce kladeným na ženy již desítky let, což Fafejta zapomíná dodat. Menším nedostatkem textu je také to, že Fafejta příliš nereflektuje specifickou situaci otcovství před rokem 1989, kdy muži neměli faktickou žitvetskou roli, která byla substituována např. kutěním, které sice přivádělo muže do privátní sféry, ale neznamenalo jejich zapojení se do ní. V 90. letech se v rámci procesu refamilializace objevila snaha „žitvetskou“ roli muže rekonstituovat.

Opomíjení českého kontextu je symptomatické pro text Martina Béréše. Ten sice v úvodu uvádí, že u nás není dostatek výzkumů k jeho tématu vlivu nezaměstnanosti na (hegemonní) maskulinitu a potažmo na otcovství, nicméně postavení práce v identitě českého (a slovenského) muže

je možné na základě poznatků o genderovanosti pracovního trhu i o otcovství u nás před rokem 1989 i po něm alespoň načrtnout. Následně je pak možné tento vliv na základě zjištění ze zahraničních výzkumů více prokreslit. Text je tedy přehledkou anglo-amerických poznatků, které je velice těžké vztáhnout k naší zkušenosti. Ojedinělé věty uvádějící např. romské muže nebo vícenásobné otce v ČR pak působí spíše nepatřičně. Bez příslušného kontextu a nepřiliš srozumitelně jsou také uváděny různé termíny a jevy, např. periodizace reflexe genderu (maskulinity?) ve výzkumech pracovního trhu.

Hlavním konceptem nejen tohoto textu je hegemonní mužství od Connella. To je zpravidla citováno z učebnice *Masculinities* z roku 1995, málokdy ale autoři a autorky reflektují jeho přepracování (spolu s Messerschmidtem) a téměř všechny texty zapomínají na to, že hegemonní mužství je pro Connella procesem a praktikami – ne tolik identitou –, a dále, že nabývá kulturně globálních a lokalizovaných podob. Proto např. dělnická maskulinita v příslušném kontextu může být hegemonní a maskulinita bílých límečků souhlasnou či alternativní. Nejen Connell píše o praktikách mužů z dělnické třídy, kteří feminizací jinak globálně nadřazených maskulinit vytvářejí lokální hegemonii své maskulinity. Proto asi nejzajímavější je v Béréšově textu poznatek Willotta a Griffin, že muži nemající ekonomický a sociální kapitál (pramenící z absence placené práce) investují do symbolického kapitálu, jehož nositelem je jejich tělo.

„Hegemonní mužství“ je pak v textu od Jakuba Machka o maskulinitě v normalizačních seriálech nadužíváno, až možná zneužíváno. To, že autor jednou používá spojení „hegemonní“, jindy „hegemonické“ a tu zase „hegemoniální“ mužství, ukazuje, že s ním zachází spíše jen přibližně. Matoucí je uvedení hegemonie od Gramscioho nejen ve vztahu ke konceptu Connella, ale především proto, že v textu pracuje s konceptem ideologie (u Halla), což není totéž. Výběr seriálu *Žena za pultem* pro analýzu je zvláštní, jelikož se

Myslím, že je na čase poučit se z kulturního dědictví těchto společností, které zpravidla nazýváme „primitivními“, a přijmout transgender osob, jež žijí i okolo nás, v naší kultuře, takové jaké jsou, bez ohledu na odlišnost jejich genderu, či, chceme-li, pohlaví, které je v naší společnosti považováno za zásadní – přirozenou – definiční normu. Doufám také, že další ročníky Transgender Me se budou nastolenou otázkou a způsoby jejího řešení dále zabývat.

Poznámky

1 Pojmem lidé „Dvou duší“ odkazují na komunity Two Spirit. Pojmenování „Two Spirit“ si američtí indiáni vybrali jako reprezentativní název pro jedince z rozličných kmenů, jejichž gender je z naší západní perspektivy nestandardní. Pod pojmem Two Spirit spadají stovky označení pro rozličně genderově vnímané jedince napříč celou Amerikou a mnoha kmeny. Pojem „Dvou duší“ je možná poněkud neohrabaná snaha vytvořit český ekvivalent tohoto termínu, při jeho použití je třeba mít na paměti, že jde o termín zastřešující stovky různých genderových pojmů.

2 Houdek, L. 2013. „Transgender me.“ [online]. [cit. 20. 9. 2013]. Dostupné z: <<http://www.techlib.cz/cs/2583-transgender-me/>>.

TROCHA POZORNOSTI PRO SEXUALITU A GENDER V POPULÁRNÍ KULTUŘE / Zdeněk Sloboda

Studia populární kultury, genderu a sexuality toho mají hodně společného. Nejde jen o to, že se v populární kultuře reprodukují lokální i globální genderové i sexuální vzorce a identity. Také obráceně není možné odmyslet vliv populární kultury na konstrukce genderu

riál neobsahuje silné mužské postavy. Autor se tak dopouští podivného protimluvu, kdy uvádí hlavní hrdinku Annu Holubovou jako ideál socialistické ženy, která podle jeho názoru přebírá charakteristiky hegemonního mužství, kde jednou z charakteristik je mateřská péče o ostatní. Také uvádí, že se Anna více věnuje sociálním vztahům v okolí než kariéře (s. 294). Toto jsou přece charakteristiky opozitní od maskulinity, natož té tradiční, dominantní, příp. hegemonní (ve většině kontextů). Ikonickými maskulinitami normalizačního seriálu byli přece doktor Sova a doktor Blažej (příp. saniták Vojta Jandera nebo vojín Milan Kouba), které bych v textu očekával. Na pozitivní strunu: trefné analytické poznámky má Machek ve spojitosti se seriálem *Inženýrská odysea*. Přesto se nemohu ztotožnit s jeho shrnutím, že normalizační seriál poskytoval silný model maskulinity pro únik. Ač je prakticky nemožné na základě seriálových reprezentací usuzovat na recepci publika, domnívám se, že je tomu naopak – Dietlovy seriály zobrazováním chybujících, obzvláště rodinně neúspěšných mužů požívajících výsadní sociální postavení (starosta, doktor, inženýr ...), nabízely běžným mužům za socialismu konstrukt maskulinity s různými trhlinami, které umožnily se s nimi identifikovat – i muži s mocí bývají bezmocní.

Radmila Šváříčková Slabáková, jedna z editorek knihy, ve svém textu „Od živitele k novému muži?“ složeném z biografických rozhovorů částečně zaceluje trhlinu knihy v podobě vykořenění české maskulinity z jejich „socialistických kořenů“. Na základě vyprávění starších mužů si všímá silného propojení jejich maskulinity s ne/možností práce, obzvláště té manuální na venkově, a s marností v podobě nedocnění práce celkově; dále propojení práce s některým ze starších mužských příbuzných; nárotoři také líčili své matky v souladu se stereotypem konce 19. století, detailněji a s obdivem své otce; vytěsňovali zkušenosti s tělesnými tresty a snažili se nezapojoovat do svého příběhu emoce. Zdařilý text a zajímavé interpretace možná trochu brzdí příliš mno-

ho citací. Příspěvek bohužel neplní slib teoretické reflexe konceptu hegemonního mužství od Connell aplikovaného na české prostředí (s. 300), i když to neubírá jeho zajímavosti a podnětnosti.

Text od Evy Kaněčkové ztělesňuje neduhy konferenčního sborníku s nepříliš ukotveným tématem. Nejen, že se prakticky netýká maskulinity, ale prostřednictvím citování (sice dobrých, ale stále jen) příruček pro učitele objevuje již dávno objevenou oblast genderově citlivé pedagogiky. Název článku „Maskulinní identita jako důsledek a problém genderové výchovy“ je vlastně zavádějící. Autorka mimo jiné opomíjí či nevytěžuje sociologické práce nebo nesystematicky pracuje s pojmy, jako je identita, role, osobnost, které patrně vnímá synonymicky, ač vycházejí z naprosto jiných paradigmatických a oborových východisek.

Další texty, které by se daly zařadit spíše do oblasti uměnovědné, vždy přinášejí a představují nějaký zajímavý jev týkající se maskulinity. Je u nich ale vždy nějaké ale. Barbora Půtová představuje koncepty „dandyho“ a „metrosexuála“. (Marketingové) charakteristiky, kterými jsou tyto koncepty popisovány, nevystavuje žádné teoretické reflexi. Také k nim nepřidává český kontext, a tak si u metrosexuality nevíšimá české „kontaminace“ homosexualitou. Otázkou rovněž je, nakolik jsou tyto konstrukty mužství pro nás vůbec relevantní. Marta Součková ve své analýze syžetů próz polistopadových slovenských autorů objevuje zajímavé výzvy, před které autoři své muže staví (těhotný muž, muž vyrovnávající se s lesbickou nevěrou své ženy, muž ve světě opanovaném ženami, především matkou). Je ale ve své analýze popisná a dostatečně maskulinitu, feminitu ani sexualitu teoreticky nezarámovává. Stejně jako Lenka Suchá ve svém rozboru mužských hrdinů v prózách Máriuse Kopcsaye, která se o vykročení z popisnosti a určité ukotvení pokouší až v posledním odstavci. Zde přichází s jakýmsi reklamním „ideálem správného muže“ (s. 361), který sama uvádí v uvozovkách. Tomuto ideálu postavy z próz nedostá-

a sexuality nejen v současné společnosti, ale i v historii. Bez nadsázky můžeme jmenovat doložený vliv Goethova Werthera na sebevražednost mladých mužů v 18. století, která měla rozhodně něco společného s konstrukcí mladé maskulinity. Můžeme ale jít třeba až do – dnes sice vnímaného jako již klasického – období vyobrazování mužů a žen v antickém Římě a Řecku. Tyto obrazy feminity, maskulinity a s nimi spojené sexuality (pro nás je např. ne vždy běžné vidět obrazy nahých mužských těl i s odhalenými genitáliemi) nacházely své místo nejen v nástěnných výmalbách dekorujících domy těch bohatých, ale objevovaly se i na „spotřební“ keramice a dalším zboží. Ve své době je bylo možné vnímat nepochybně jako populární a „masové“. A s trochou nadsázky bychom se mohli pustit do úvahy, nakolik nejpopulárnější (podle počtu výtisků určité) kniha na světě – Bible – ovlivňuje a ovlivňovala to, jak byla v naší kultuře vnímána žena, muž a obzvláště jejich sexualita. Zde se ovšem dostáváme na tenký led kulturní proměnlivosti hodnot, které v konkrétní době určovaly, co je tzv. vysoká a co je naopak nízká kultura (definujeme-li kulturu úzce ve spojitosti s uměním a fyzickými – v případě písní, básní atp. i duševními – kulturními artefakty). Vymezit kulturu samu o sobě můžeme různě a celá kulturní teorie či sociologie kultury se tomu již dlouho systematicky věnují bez nějaké ucelenější shody. O to složitější je pak vymezit onu populární kulturu. John Storey ve své *Cultural Theory and Popular Culture* uvádí až šest soupeřících přístupů, jak ji definovat. Ten postmoderní přichází s tím, že hranice mezi populární kulturou a tzv. vysokou je setřena (např. tím, že si můžeme doma pověsit kalendář s „obrazy“ Van Gogha).

Nejde ale jen o tuto tematickou a obsahovou provázanost populární kultury a genderu či sexuality. Zásadním společným znakem je i paradigmatické a oborové pozadí studií zabývajících se genderem, sexualitou i populární kulturou. Stojí za nimi především kritické teorie společnosti a kultury podporované etnografickým a jazykovým obratem, který přenesl pozornost od toho, „co dělají s lidmi kulturní artefakty“, na to, „co dělají lidé s kulturou a kulturními artefakty“, jak jim rozumí, jak je ne/začleňují do své každodennos-

vají – jsou tlustí, hypochondři nebo vedou disharmonické vztahy se ženami. Podle autorky tak nastavují zrcadlo společnosti, která vyžaduje ideál. Kdyby se Lenka Suchá pokusila konfrontovat dílo se zkušeností (česko)slovenského muže posledních padesáti let, mohla odlišně interpretovat to, že přes všechny krize maskulinity požívá muž patriarchálních privilegií stále. Vladimír P. Polách si ve své analýze sci-fi románu *Neuromancer* spolu s Donnou Harraway a dalšími všímá potenciálu, jaký kyberprostor a propojení člověka s technologií má pro rozbití genderového řádu. Obzvláště je zajímavá intenzita, s jakou dochází ke ztrátě tělesnosti u mužů na úkor rácia, uspokojovaného ve virtuálním světě. Škoda jen je, že takový rozbor autor neprovádí na nějakém českém sci-fi díle, ale na již mnohokrát analyzovaném americkém románu z roku 1984. Do kyberprostoru po stopách konstrukce feminity a maskulinity se pouští i Jaroslava Kubátová, která představuje výzkum užívání avatarů v prostředí Druhého života (*Second Life*) studujícími Univerzity Palackého. Sama autorka si všímá metodologických nedostatků zkoumání tohoto fenoménu. Text je tak především shrnutím několika (kvantitativních) zahraničních výzkumů, které například upozorňují na to, že muži častěji používají ženské avatar(k)y a jsou v této výměně genderu „čestnější“, že tedy zpravidla vydrží déle; tematizují také to, že uživatelé a uživatelky mají tendenci vytvářet atraktivnější avatar(k)y, než jsou oni sami. Text mající charakter spíše reportu z výzkumu také necitlivě pracuje s termínem „pohlaví“ a „gender“, které zaměňuje.

Perlou „současné poloviny“ knihy je závěrečný text mediálního vědce Michala Bočáka, který se velice erudovaně a propracovaně, v kontextu nejen genderových studií nebo kritických mužských studií, ale také queer destabilizace genderových konceptů zabývá diskursivním charakterem hetero porna a gay porna. Zde si všímá především podobností, posunů a opaků v konstrukcích maskulinity a mužské sexuality v rámci zobrazovaných sexuálních prak-

tik a u protagonistů, ať už heterosexuálních mužů v hetero pornu, nebo heterosexuálních či homosexuálních mužů v gay pornu.

Jak zakončit tuto recenzi? Měli bychom tendenci nechat ji neukončenou, jako je velká část příspěvků v naší recenzované publikaci. Přesto se podívejme na to, co je pro časopis *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, v němž recenze vychází, nejzásadnější. Úvod do knihy i její závěr obsahují stručnou konceptualizaci předmětu zájmu příspěvků, tedy mužství, na které je podle deklarace nahlíženo z genderového, sociálněkonstruktivistického a kritického úhlu pohledu. Nicméně to má několik háčeků: 1. Příspěvky především historické a uměnovědné často teoreticky koncept mužství vůbec neukotvují. Někdy s ním pracují značně popisně, nekriticky a jen povrchně ho dávají do vztahu s jinými konstrukty (ženství, dětství, jiné mužství atp.). To je ale zásadní, protože mužství je konceptem vztahovým a intersekcionalním. 2. Případný teoretický rámec (v úvodu, závěru a v části příspěvků) sice obsahuje základní texty z oblasti studií maskulinit, ale staršího data (např. často citovanou učebnici *Masculinities* od Connell z roku 1995), a tak nereflextuje současný zahraniční diskurs. 3. U příspěvků zabývajících se především současností jsou nekriticky přebírány, někdy až nadužívány koncepty západní. Velice zřídka je reflektována specifická česká zkušenost (např. socialistického muže a otce). Pokud si kniha dala za cíl otevřít pole maskulinit pro české bádání, měla být v tomto ohledu důslednější. 4. Texty nejsou konsekventní v používání termínů, často i zásadního charakteru, jako jsou např. gender / rod / pohlaví nebo hegemonní maskulinita.

Toto vedle chybějícího přehledu autorů a autorek a pouze výběru z použité literatury, kde ty nejzajímavější zdroje, které zpravidla neznáte a rádi byste je dohledali, nenajdete, vede k ambivalentnímu vztahu k této knize. Po přečtení tak zůstává v mysli otázka, zda je pro rozvoj určitého pole vhodnější, je-li představeno skutečně celé spektrum bádání,

ti, jak a proč je tvoří a přetvářejí. Jeden z uznávaných klasiků kulturních studií, John Fiske (*Understanding Popular Culture*), zdůrazňuje přesunutí pohledu na způsoby užívání a „čtení“ takových kulturních obsahů, kde konzumace kultury (významů, hodnot, potěšení ...) je součástí individuální každodennosti, která je mocensky formována zkušeností, třídou, rasou nebo třeba právě genderem. Z oborového hlediska je dále zajímavé, že významnými (někdy i prvními) akademiky a akademičkami zajímajícími se jak o feminismus nebo sexualitu (Eve Kosofsky Sedgwick, Michel Foucault), tak i populární kulturu (Stuart Hall, Richard Hoggart) byli lidé s klasickým humanitním (ne tolik sociálněvědním) vzděláním v dějinách a především v literární vědě.

Od doby svých počátků po polovině 20. století ovšem multidisciplinární (pop)kulturní studia (propojená např. s mediálními studii, etnografií nebo sociologií) „vyrostla“. V rámci nich tak krystalizují studia televize, komiksu, fanouškovství nebo herní studia (*Television Studies, Games Studies, Fan Studies, Comics Studies*) a další. Výjimkou už dávno nejsou mezinárodní konference zabývající se různými aspekty studia populární kultury. Jedním z takových setkání je i mezinárodní konference EUPOP pořádaná poprvé v loňském roce v Londýně Evropskou asociací pro populární kulturu (EPCA). Druhý ročník konaný na přelomu července a srpna 2013 se konal ve Finsku, kde se organizace ujal místní Mezinárodní institut pro populární kulturu (IIPC) Univerzity v Turku a Asociace populární kultury Finska (PCA – Finland). Jelikož téma genderu a sexuality je, jak jsem se pokusil načrtnout výše, v rámci studií popkultury významné, věnovali mu organizátoři (z iniciativy Amy Burge z anglické University of York) speciální výzvu a šest panelů z celkových dvaceti šesti.

Vedle hlavních přednášek (např. Švédka Evy Kingsepp o banalizaci zla ve sci-fi filmech o nacistech a nacistických zombie) a panelů na témata populární hudby, komiksu, módy ve filmu, celebrit, kriminálních románů, městské zkušenosti nebo divadelních před-

které nutně zahrnuje výkony nadprůměrné i problematické kvality. A zda by nebylo bývalo přínosnější, kdyby editoři vydali knihu sice útlejší, ale pouze s hodnotnými příspěvky.

Doufáme, že naše recenze bude pro čtenáře a čtenářky vodítkem, na které kapitoly knihy se při čtení zaměřit, protože několik z nich za to opravdu stojí.

POHLED NA SPOLEČNOST PROSTŘEDNICTVÍM SPOLEČENSKÝCH KONSTRUKTŮ NE/ZPŮSOBILOSTI A HENDIKEPU / ROMANA VOLEJNÍČKOVÁ KOLÁŘOVÁ, KATEŘINA (ED.). 2012. JINAKOST – POSTIŽENÍ – KRITIKA. SPOLEČENSKÉ KONSTRUKTY NEZPŮSOBILOSTI A HENDIKEPU. ANTOLOGIE TEXTŮ Z OBORU DISABILITY STUDIES. PRAHA: SLON.

Kniha *Jinakost – postižení – kritika* je antologií textů z oboru *disability studies* a rozebírá témata, kterým v českém prostředí nebyla dosud věnována dostatečná pozornost. V českém jazykovém prostředí tak bude sloužit nejen jako přehled zásadních textů v tomto oboru, ale také jako úvod, zejména díky úvodní studii editorky Kateřiny Kolářové i medailonkům autorů a autorek jednotlivých textů.

Slovy editorky je cílem knihy ukázat, že „...ne/způsobilost a „postižení“ nejsou prostými faktickými popisy (...), ale že se jedná o abstraktní a analytickou kategorii popisující a rozkrývající způsoby sociální diferenciaci a hierarchizace“ (s. 17). Jednotlivé texty obsažené v antologii se z různých hledisek vracejí k významu toho, když někoho označíme za postiženého nebo ne/způsobilého, a k důsledkům, které toto označení dotyčné osobě přináší. Být označen/a jako postižený/á s sebou mimo jiné nese i hierarchizaci či stigmatizaci. Kniha se kriticky staví proti stávajícímu dominantnímu diskursu a pojetí postižení. Toto pojetí podle editorky Kateřiny Kolářové „...nahlíží na „postižení“ jako na specifickou problematiku konkrétních menšinových skupin, a tak ve svých důsledcích slouží jako efektivní nástroj udržování společenských hierarchií“ (s. 30). Jednotlivé kapitoly rozebírají otázky týkající se jak „nega-

tivního pojetí“ postižení a ne/způsobilosti, které tělesnou a mentální jinakost definuje jako odchylku od normality, jako něco, co je potřeba vyléčit či utlumit, jako něco, co ve „zdravé společnosti“ nemá místo, tak některé kapitoly poukazují na negativní dopad „pozitivního pojetí“ postižení a ne/způsobilosti, které postižené jedince definuje jako hrdiny/ky, kteří každý den svádějí boj s tělesnou či mentální jinakostí a snaží se žít „normální“ plnohodnotný život nebo se alespoň přiblížit onomu ideálu „zdravé společnosti“. Oba diskursy utvrzují a reprodukují stigmata a zároveň se podílejí na útlaku těchto jedinců. Obě pojetí současně odkazují k tendenci společnosti vnímat postižení a ne/způsobilost jako odchylku od normy a vznášejí tak otázku „Co je ve společnosti normální život?“ Perspektiva dominantního pojetí normality spojuje „normální život“ s tělesným i mentálním zdravím a postuluje, že postižení nemohou žít plnohodnotný život. Ať už negativní či pozitivní vnímání, obě odsouvají postižené mimo normalitu. Právě tento diskurs jednotlivé texty rozkrývají, kritizují a dekonstruují, díky čemuž „... antologie nabízí perspektivy, které tělesnou a mentální jinakost zasazují do kontextu širších společenských vazeb a kontextů a především demonstují její analytický potenciál“ (s. 31).

stavení, bylo možné navštívit i specifické panely zabývající se feminitou, maskulinitou, sexualitou nebo romantikou. Mezi zajímavé příspěvky z těchto sekcí patřila analýza proměny motorkářské maskulinity ve spojitosti s používáním koženého oblečení na stránkách britských časopisů v letech 1945–1965. Laura Saarenmaa přednesla pro mě osobně šokující příspěvek o propojení zobrazování ženské sexuality (až pornografickým způsobem) a vojenství ve finských časopisech pro muže 40.–70. let 20. století. Zobrazování vojenství zde vedle fotografií masových hrobů a reportáží z vojenských konfliktů bylo spojeno až s glorifikací nacistického Německa, včetně přetiskování jeho symbolů. Na titulní stránce z roku 1965 časopisu *Miesten Maalima* se tak objevila polonahá žena vedle Hitlerovy podobizny. Několik dalších příspěvků v sekci sport či násilí se nemohlo nedotknout maskulinit(y). Například příspěvek Kaj Ahlsveda se zabýval budováním národní, klubové i mužské identity prostřednictvím hudby, která se hraje na sportovních stadionech. Konstrukcí feminity jedné z ženských postav (*Cersei*) fenomenálně populárního fantasy díla současnosti *Game of Thrones* (TV seriál) / *A Song of Ice and Fire* (knihy), nebo postavou M v posledním filmu o Bondovi, maskulinitou v knihách červené knihovny odehrávajících se v Arábii nebo v historických válečných filmech (americký film odehrávající se v antickém Řecku a čínský *Red Cliff*) se zabývaly příspěvky další. Zajímavý byl panel věnující se lásce a romantice v populární kultuře, kde Němka Anett Holzhaid na příkladech pohlednic z počátku 20. století, jimiž si lidé vyznávali lásku, analyzovala, jak se ve vyobrazeních a textech vytváří láska a romantika v době, kdy např. projevovat své city bylo dívkám vlastně zakázáno. Do stejného časového období směřovalo i bádání Rakušana Chrise Baumanna, který se zabýval prvními pornografickými (z našeho současného pohledu spíše směšně erotickými) filmy, kde si všiml jak kontextu jejich vzniku (rekrutování herců a především hereček ochotných se svléci), tak jiného způsobu narace a hraní, který muže-diváky nebo protagonisty ve filmech situoval do pozice přihlížejícího „lechtivým“ scénám, kterého si tu